

Akateemista elämää latinalaisittain

Erkki Palmén

Meillä jyvaskyläläisillä on paraikaa eräänlainen juhlava kolmivuotiskausi (*triennium sollemne*) kallistumassa loppua kohti. Toissa vuonna Jyväskylä itse täytti 170 vuotta, viime vuonna Jyväskylän lyseo, joka ansiokkaasti on viitoittanut kaupunkimme sivistyksellistä nousua, saavutti puolentoista vuosisadan kunnioitettavan iän, ja tämän vuoden alussa on vihdoinkin toteutunut kauan odotettu kuntaliitos, kreikkalaisittain ilmaistuna *synoikismós*, joka antaa mahdollisuuden aukoa uusia uria kaupunkimme monipuoliseen kehittämiseen.

Tänä vuonna juhlallisuudet ulottuvat valtakunnalliselle tasolle. Syyskuussa tulee kuluneeksi kaksi vuosisataa Haminan rauhansopimuksen lukkoon lyömisestä eli tapahtumasta, joka lopullisesti irrotti Suomen vuosisatoja kestäneestä Ruotsin valtakunnan alamaisuudesta ja merkitsi eräänlaista alkusoittoa maamme itsenäisyyteen johtaneelle kehitykselle. Toinen valtakunnallisen juhlan aihe liittyy kansalliseepokseemme Kalevalaan: ns. Uusi Kalevala ilmestyi vuonna 1849 ja täyttää siis tänä vuonna 160 vuotta.

Monet jyvaskyläläiset ylpeilevät aidosti ja vilpittömästi kaupunkimme tunnetusta lempinimestä 'Suomen Ateena'; mutta kyllä sen kustannuksella on myös irvailtu enemmän tai vähemmän hyväntahtoisesti. Kerrotaan, että Helsingin yliopiston edesmennyt yleisen historian professori Jaakko Suolahti oli kerran alustavasti lupautunut pitämään jonkin kurssin Jyväskylän kesäyliopistossa, mutta joutui odottamattoman Ateenan matkan johdosta peruuttamaan lupauksensa ja tiedotti asiasta seuraavansisältöisellä postikortilla: ”Valitettavasti en kesällä pääsekään nauttimaan Suomen Ateenan antimista, koska minulle on juuri noiksi sovituiksi päiviksi odottamatta ilmaantunut tärkeitä ja kiireellisiä työtehtäviä Kreikan Jyväskylässä”.

On paikallaan, että palautamme mieleen ja pohdiskellemme tarvittaessa kriittisestikin perusteita, joiden nojalla Jyväskylä on päässyt kohoamaan Suomen Ateenan velvoittavaan asemaan. Niitä löytyy runsaasti.

Selostettuaan pääpiirteittäin, miten Jyväskylä 1800-luvun puolivälistä alkaen kohosi aidon suomalaisen kulttuurin pioneeriksi, ja miten Jyväskylän opettajaseminaarista vähitellen kehittyi kasvatusopillinen korkeakoulu ja lopulta yliopisto, esitelmöitsijä siirtyi puheenvuoronsa pääaiheeseen ja kertoi, millainen rooli latinan kielellä ja klassisella kulttuurilla on ollut akateemisessa elämässä, eritoten Jyväskylän yliopistossa.

***Pro exercitio* ja *pro gradu* – latinankieliset opinnäytteet**

Vuonna 1640 perustetussa Turun akatemiassa kaikki eri alojen opiskelu tapahtui vielä latinaksi. Tärkeimmät latinankieliset opinnäytteet, jotka jokainen opiskelija joutui suorittamaan, olivat ***pro exercitio*** ja ***pro gradu***. Edellinen oli harjoituksenomainen koe, jolla varmistettiin, että opiskelija pystyi riittävän hyvin käyttämään latinan kieltä kirjoittaessaan tieteellistä tekstiä; jälkimmäisellä taas ensisijaisesti kontrolloitiin, että hän hallitsi opiskelemissaan asiat riittävän hyvin saadakseen akateemisen oppiarvon ja saattoi halutessaan ryhtyä laatimaan latinankielistä väitöskirjaa. Tämä systeemi säilyi Suomen akateemisessa elämässä runsaat kaksi vuosisataa; se oli voimassa vielä keisarillisen Aleksanterin yliopiston alkuvuosikymmeninä 1850-luvulle saakka, jolloin myönnettiin lupa väitöskirjojen laatimiseen myös ruotsiksi ja lopulta suomeksikin. Tällöin edeltävien latinan kokeiden luonne muuttui: ***pro exercitio*** -kokeesta tuli käänös äidinkielestä latinaan; edelleen näet pidettiin tarpeellisena varmistaa, että akateemisen tutkinnon suorittaneet pystyivät tarvittaessa esittelemään tutkimustensa tuloksia myös latinaksi. Vuosisadan loppupuolella nykykielet kohosivat kilpailijoiksi, ja vuonna 1898 todettiin jälleen muutoksen tarve: enää ei nähty mielekkääksi vaatia akateemisesti koulutetuilta henkilöiltä aktiivista latinantaitoa, vaan ainoastaan kykyä ymmärtää latinankielistä tekstiä, jota edelleen tuli opinnoissa vastaan miltei alalla kuin alalla. Vastaavanlaisia kokeita vaadittiin nyt tärkeimmissä nykykielissäkin, ja yli puolen vuosisadan ajan ***pro exercitio*** säilyi käänöskokeena asianomaisesta vieraasta kielestä suomen tai ruotsin kielelle. Muun muassa Jyväskylän kesäyliopistossa sisältyivät jo sen ensimmäisenä lukukautena opetusohjelmaan ylioppilaille tarkoitettut latinan ja saksan ***pro exercitio*** -käänöskurssit.

Tällainen oli tilanne vielä 1950-luvun lopulla, jolloin Jyväskylän Kasvatusopillinen Korkeakoulu oli kehittymässä yliopistoksi. Historiallis-kielitieteelliseen osastoon, josta sittemmin tuli humanistinen tiedekunta, perustettiin vuonna 1961 latinan kielen lehtorin virka ensisijaisesti juuri alkeis- ja ***pro exercitio*** -opetusta varten; latinankin osalta näet akateemisen käytännön tuli vastata Helsingin ja Turun yliopistoissa noudatettuja perinteitä.

Latinan arvosanaopinnot Jyväskylän yliopistoon

Jo ensimmäisenä lukuvuonna, jolloin lehtori hoiti virkaansa, eräät aktiivisimmat latinan alkeis- ja ***pro exercitio*** -kurssien osanottajat lausuiivat toivomuksen, että Jyväskylässä järjestettäisiin myös vaativampaa latinan opetusta, joka tähtäisi ainakin approbatur-arvosanaan. Sellainen mahtuikin hyvin lehtorin opetusvelvollisuuteen, johon tuolloin sisältyi 18 viikkotuntia. Siinä vaiheessa, kun kasvatusopillinen Korkeakoulu muuttui yliopistoksi, erilaiset osatentit suorittaneita ja approbatur-

arvosanan loppuenttiin valmistautuneita opiskelijoita oli jo sen verran, että kysymys loppuenttien vastaanottajasta tuli ajankohtaiseksi. Opiskelijamäärän edelleen lisääntyessä tuli ajankohtaiseksi myös latinan professuurin perustaminen. Se tapahtuikin vuosikymmenen vaihteessa, ja sen ensimmäiseksi haltijaksi nimitettiin Päivö Oksala, joka vuodesta 1967 alkaen oli dosenttina vastaanottanut latinan arvosanojen loppuenttejä. Hänen seuraajakseen tuli vuonna 1975 Tuomo Pekkanen. Valitettavasti latinan professuurille kertyi Jyväskylän yliopistossa kaikkiaan vain hiukan enemmän elinikää kuin aikoinaan Makedonian kuninkaalle Aleksanteri Suurelle, eli noin 34 vuotta, mutta niinkin lyhyenä aikana latinan ja klassisen filologian opiskelu ennätti saada yliopistossamme vakiintuneet muodot.

Yliopistokampuksen rakennuksille latinankielisiä nimiä

Yhdeksi osoitukseksi siitä, että latina nautti vanhana kulttuurikielenä yliopiston piirissä arvostusta, voidaan katsoa se, että yliopistokampuksen eri rakennuksille annettiin latinankielisiä nimiä. Yliopiston päärakennus sai nimen *Capitolium*, vanha juhlasalirakennus taas nimen *Seminarium* muistoksi vanhoista opettajaseminaarin ajoista. Muut nimet olivat helposti tunnistettavia ilman syvällistä latinantaitoaakin, esim. *Bibliotheca*, *Didactica*, *Musica*, *Historica*, *Philologica*, *Gymnica*, *Athenaeum*. Viimeksi mainittu on lähinnä kirjallisuuden ja taideaineiden tyyssija. Joukkoon jäi tosin supisuomalainen nimi *Oppio*, mutta se sopii erinomaisesti muistuttamaan kansainvälisessä seurassa keksijästään, sanaseppo Wolmar Schildtistä. Käytännössä muutamista rakennuksista ruvettiin pian käyttämään alkukirjaimiin perustuvia lyhenteitä, esim. C-rakennus, S-rakennus jne. Hallintorakennuksen nimen alkukirjain T on joskus herättänyt epäilyksen, että se olisi lyhenne sanasta *Tyrannicum*, mutta näin ei ole asia; latinan edustajat antoivat kyseiselle rakennukselle nimen *Tabularium* antiikin Rooman valtionarkiston mukaan. Kriittisenä huomautuksena on todettava, että *Philologica*-rakennuksen nimen lyhenteeksi hallintotoimistossa mekaanisesti valittu alkukirjain P on vähemmän onnistunut; tietävästi kirjainyhdistelmä *ph* vastaa äännearvoltaan *f*-kirjainta. Näin ollen olisi tarkoituksenmukaisempaa puhua *F*-rakennuksesta, vaikkei *f*-kirjainta sellisenaan esiinnykään asianomaisen nimen kirjoitusasussa.

Promootiot

Toisena latinan perinnearvoa korostaneena asiana voidaan pitää yliopiston promootiojuhlia, joiden kulkuun kuuluu tiettyjä vakiintuneita latinankielisiä seremonioita. Erityisesti varhaisimman, vuonna 1969 pidetyn promootiojuhlan iltatilaisuudessa pidettiin spontaanistikin latinankielisiä puheita,

joissa ei pelkästään muisteltu menneisyyden perinteistä, vaan saatettiin esittää näkemyksiä myös yliopiston tulevasta kehityksestä. Esimerkkinä mainittakoon seuraava rehtori Ilppo Simo Louhivaaran puheesta poimittu katkelma: *Quibus rebus opus sit ad progrediendum, cum saepe clarius videant iuvenes ipsi studiis occupati quam praeceptores, par est illorum iuvenilem ardorem cum horum doctrina et prudentia coniungere, ut quam proxime rectam viam accedamus* eli ”Koska opiskelevilla nuorilla itsellään on usein selkeämpi näkemys ajankohtaisista kehitystarpeista kuin opettajilla, on paikallaan hyödyntää sekä heidän nuorekasta innostustaan että opettajien oppineisuutta ja harkintaa, jotta päätyisimme mahdollisimman järkevän kehityksen linjalle”. Seuraavina vuosina opiskelijoiden panos yliopiston kehittämisessä kasvoikin merkittävästi, tosin erinäisten ylilyöntien kautta. Samassa juhlassa promovendi Ilmari Jäppinen piti puheen, jossa hän muun muassa varoitti sellaisesta mahdollisuudesta, että yliopisto joutuisi huomaamattaan joidenkin ulkopuolisten tahojen taloudellisen manipulaation kohteeksi – muulla tavoin tuskin voi tulkita sanoja *nonnumquam crederes universitatem nostram quasi in propatulo, ne dicam in angiportu, venum dari*. Viime vuosina on paljonkin puhuttu yhteiskunnan ja yliopiston välisistä suhteista. On sinänsä paikallaan, että yliopiston odotetaan hyödyttävän yhteiskuntaa, mutta ei siten, että yhteiskunta tai liikeyritykset voisivat rahoittajina tilata yliopistolta intressiensä mukaisiksi katsomiaan tutkimustuloksia. Hiljattain rehtori Aino Sallinen totesi Tiedonjyvässä, että akateemisella tutkimuksella ja koulutuksella tulee olla yhteiskunnassa kysyntää, mutta lisäksi aiheellisesti, että ”tutkijoiden ammattitaitoon ja etiikkaan taas kuuluu puolueettomuuden säilyttäminen rahoittajasta riippumatta”.

Myöhemmistä promootioista mieleeni on erityisesti jäänyt kaksi: vuosina 1984 ja 1990 järjestetyt juhlat, joihin molempiin sain kunnian osallistua professori Tuomo Pekkasen tilaisuuksia varten kirjoittamien latinankielisten juhlarunojen lausujana.

Elävän latinan liike, maailmankongressi, *Athenis Finlandiae*

Noihin aikoihin Jyväskylän yliopiston latinistit pääsivät tuntumaan Etelä- ja Keski-Euroopasta pohjoismaihinkin levinneen elävän latinan liikkeen kanssa. Sen piirissä pyrittiin osoittamaan, että harrastajiensa keskuudessa latina voisi osoittautua paitsi kiintoisaksi tutkimuskohteeksi, myös eläväksi viestintävälineeksi. Eräänlaisena lähtölaukauksena suomalaissyntyisen elävän latinan harrastukseen voitaneen pitää vuonna 1986 ilmestynyttä Tuomo Pekkasen laatimaa Kalevalan latinannosta sekä edelleen hänen ja Reijo Pitkärannan vuorotellen toimittamia yleisradion viikoittaisia latinankielisiä uutiskatsauksia. *Nuntii Latini* -lähetysten aloittamisesta tulee ensi syksynä kuluneeksi 20 vuotta. Elokuussa vuonna 1997 Jyväskylässä pidettiin Italiassa toimivan

Elävän latinan edistämisyhdistyksen, *Academia Latinitati fovendaen* organisoima kansainvälinen kongressi, johon osallistui kaikkiaan yli 200 eri puolilta maailmaa saapunutta elävän latinan harrastajaa. Kongressi miellettiin varsin merkittäväksi kulttuuritapahtumaksi. Kaikki siihen kuuluneet tervetuliaispuheet ja esitelmät pidettiin latinaksi, ja virallisen ohjelman rinnalle oli organisoitu monenlaisia oheistapahtumia niin ikään latinaksi. Lioittelematta voidaan väittää, että tuon yhden viikon ajan Jyväskylä oli koko maailman latinankielisin kaupunki. Jälkeenpäinkin kongressin on monessa yhteydessä todettu onnistuneen erinomaisesti, ja osittain sen herättämän myönteisen jälkivaikutuksen ilmausta lienee se, että erilaiset kulttuuria suosivat tahot ja järjestöt ovat ryhtyneet organisomaan Jyväskylässä uutta monipuolista *Athenis Finlandiae* -nimistä kulttuuritapahtumaa, jollainen toteutettiin ensimmäisen kerran viime kesänä. Puolen viikon ohjelma oli suunnattu mahdollisimman laajalle yleisölle, ja tarkoituksena oli osoittaa, kuinka Jyväskylä toisaalta on toiminut aidon suomalaisen kulttuurin aktiivisena pioneerina, toisaalta pyrkinyt vaalimaan länsimaista kulttuuriperintöä, joka sekkin on olennainen osa suomalaisten kansallista identiteettiä. Ns. *studia generalia* -luennot olivat tarkoituksellisesti mahdollisimman yleistajuisia, eivät suinkaan vain korkeasti oppineelle eliittiyleisölle tarkoitettuja. Oman osansa sai myös kulttuuripitoinen viihde. Erikoislaatuisena kulttuurin maistiaispalana oli latinan kielen ns. miniannos, ja ensi kesänä on tarjolla sen lisäksi vastaavanlainen miniannos antiikin kreikkaa, mikä on Suomen Ateenassa varsin vankasti perusteltu ratkaisu.

Kielteisiä asenteita

Kaikesta saamastaan arvostuksesta huolimatta latinan kielen taival Jyväskylän yliopistossa ei ole välttynyt kielteisiltäkään asenteilta. Jo 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa latina joutui yliopiston piirissä vaikuttaneiden vasemmistoliikkeiden arvostelun kohteeksi. Kun niiden vastustuksesta huolimatta latinan professuuri oli saatu perustetuksi, sen toiminta tapahtui jatkuvasti eräänlaisella säästöliekillä: assistenttuuria, joka muissa oppiaineissa oli professuurin lähes itsestään selvä kylkiäinen, ei Jyväskylässä latinaan koskaan perustettu. Latinan osaston henkilökuntaan kuului vain professori, lehtori ja tuntiopettaja; sen lisäksi kaksi dosenttia luennoi silloin tällöin, jos määrärahoja liikenä. Hallinnon- ja tutkinnonuudistus asettivat latinanopetukselle varsin haasteellisia uudistusvaatimuksia. Jo 1980-luvulla yliopiston hallinto omaksui lähinnä liike-elämästä uuden painavan iskusanan: tulostavuu. Käytännössä se merkitsi sitä, että yksityisiä akateemisia oppiaineita suosittiin sitä enemmän, mitä suuremman lukumäärän ne pystyivät tuottamaan pääaineisia maisterintutkintoja ja tohtorinväitöksiä. Latinan edustajien oli mahdotonta omaksua tällaista ideologiaa. Pääainetutkintojen monilukuisuuteen he eivät pyrkineet, vaan ottivat realistisesti huomioon latinanopiskelijoiden työnsaantimahdollisuuksien rajallisuuden ja panostivat

koulutuksessa enemmän laatuun kuin määrään. Tästä oli vääjäämättömänä seurauksena, että koko oppiaine joutui 1990-luvulla vallassaolijoiden tappolistalle: kun pääaineopiskelijoita ei valmistunut kyllin runsaasti, latinan edustajien katsottiin laiminlyöneen tulosvastaunsa, vaikka toisenlainen tavoitteenasettelu olisi tosiasiallisesti merkinnyt suoranaista tulosvastuuttomuutta. Vuonna 1994 uusien latinanopiskelijoiden sisäänotto lopetettiin. Samalla tosin sallittiin, että kuka tahansa yliopistoon päässyt saisi vapaasti ottaa latinan sivuaineekseen. Näköjään kuviteltiin, ettei kukaan lähtisi vapaaehtoisesti opiskelemaan latinaa. Toisin kävi: latinasta kiinnostuneiden ”vapaaehtoisten” joukko osoittautui yllättävän motivoituneeksi. Erityisen selvästi tämä ilmeni kesällä 1997, jolloin useat opiskelijat opastivat latinaksi Jyväskylään ulkomailta saapuneita kongressivieraita. Vuonna 1996 latinanopintonsa aloittaneista opiskelijoista yksi on jo liseniaatti ja valmistelea alaan liittyvää väitöskirjaa.

Latinan professuuri – giljotiinin uhri

Professorin jäätyä eläkkeelle hänen virkansa jätettiin muutamaksi vuodeksi täyttämättä. Keväällä 2004 yliopiston humanistisen tiedekunnan tiedekuntaneuvosto katsoi ajankohdan otolliseksi suurhyökkäyksen käynnistämiseen: latinan professuuri oli lakkautettava. Yliopiston rehtori ilmoitti vastustavansa suunnitelmaa. Tiedekuntaneuvosto suunnitteli jopa lehtoraatinkin lakkauttamista. Näin radikaali ajatus herätti jo laajempaa vastarintaa, ja loppujen lopuksi se valjastettiin vain strategiseksi lyömäaseeksi: laskettiin, että jos lopputuloksena olisi professuurin häviäminen, mutta lehtoraatin säilyminen, syntyneitä ratkaisua voitaisiin markkinoida kaikkia osapuolia tyydyttävänä kompromissina. Tällainen asetelma syntyikin, ja kun lakkautetun professuurin korvikkeeksi historian ja etnologian laitokselle perustettiin antiikin tutkimuksen professuuri, pitkällinen kädenvääntö oli rehtori Sallisen lausunnon mukaan johtanut suorastaan optimaaliseen ratkaisuun ”lähtötilanteeseen verrattuna”.

Lehtoraatti sentään säilyi

Omasta puolestani totean, että ratkaisu oli pikemminkin keskinkertainen tai välttävä kuin optimaalinen. Latinan professuurin menettäminen oli oppiaineelle ilmiselvä takaisku. En silti väitä, että nykytilanne olisi pessimaalinen. Latinan kielen lehtorilla, jonka virka sentään onnistuttiin pelastamaan, on nykyään aivan erilainen toimenkuva kuin 1960-luvulla. Enää hän ei ole ensisijaisesti latinan perustietojen jakaja, vaan hänen työtehtäviensä painopiste on eriasteisessa arvosanaopetuksessa. Lehtoraattia viimeksi täytettäessä hakijoina oli useita filosofian tohtoreita,

joilla on myös dosentin pätevyys. Näin ollen lehtorilla on nykyisin täydet edellytykset liseniaattiseminaarien pitämiseen, jopa väitöskirjan kirjoittajienkin ohjaamiseen, kunhan hän vain muilta töiltään ehtii ja jaksaa. Latinan pääainestatus on siten yliopistossamme vielä jäljellä. Mitä tulee uuteen antiikin tutkimuksen professuuriin, viittaa sen nykyisen haltijan, Taneli Kukkonen, hiljattain antamaan haastattelulaulusuntoon, jossa hän sanoo muun muassa: ”Antiikkiin erikoistuneen filosofin keskeisiä työkaluja ovat historialliset kielet: latina, arabia ja muinaiskreikka. Niitä tarvitaan, kun tutkitaan ikivanhoja tekstejä”. Näiden sanojen perusteella on lupa päätellä, että uuden professuurin haltijan ja varsinaisten latinistien välille voisi syntyä tuloksellista yhteistoimintaa ainakin sellaisissa tieteellisissä projekteissa, joissa latina on lähinnä vain työväline eikä niinkään tutkimuskohde. Edellytyksenä on tietysti, että vilpittöntä halua yhteistyöhön on molemmin puolin ja etteivät yliopiston hallintoelimetkään aseta sille byrokraattisia esteitä. *Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur* – ’Yksimielisyys vie eteenpäin pieniä yrityksiä, eripuraisuus saa suurimmatkin raukeamaan’. Nämä roomalaisen historioitsijan Sallustiuksen kynästä aikoinaan lentoon lehahtaneet sanat ovat edelleen ajankohtaisia. Sen verran alueellinen ja maakunnallinen on Jyväskylän yliopisto, että koko maakunnan akateemisen väen on syytä pyrkiä sitä kehittäessään ja muussakin toiminnassaan noudattamaan aitoa talkoohenkeä ja mahdollisimman rationaalisesti puhaltamaan yhteen hiileen. Jos tämä periaate hylätään tai unohdetaan, Jyväskylä ei toki automaattisesti lakkaa olemasta Suomen Ateena; mutta silloin vertauskohdaksi nousee lähinnä peloponnesolaissotien jälkeinen Ateena, missä hegemonia ja kansalaisten terve itsetunto olivat jääneet vuosikymmenien takaiseen menneisyyteen ja missä filosofi Sokrates tuomittiin kyseenalaisin perustein kuolemaan.

Tällaisin evästyksin – vai olisiko sanottava: tällaisin varauksin? – toivotan Jyväskylän yliopistolle kaikkea mahdollista menestystä ja kaikkea mahdollista tuloksellisuutta, vieläpä siteeraten latinankielisiä säkeitä, jotka Tuomo Pekkanen neljännesvuosisata sitten sepitti promootiorunon loppuhuipennukseksi: ”*Alma Granivici mater, salve ter et salve quater! Vivas, crescas, floreas!*”